

Komáromi Gabriella

irodalomtörténész (Szentgotthárd, 1941. október 1.)



Dologban jártam mind ez idáig, nem is volt időm visszanezni. Ámítottam is magam, hogy ráérek még. És most itt ez a hetven sor! Ennyiben kellene vallani arról, hogy ki vagyok, mi vagyok, mi végre vagyok közel hetven éve a világon. Egy szócikk a lexikonba ehhez képest gyerekjáték, pontosnak lenni könnyebb, mint őszintének. Csak „klipekben” lehet mesélni.

Egy régi rétre emlékezve bukik fel belőlem a gyerekkor. Előttem van ennek a széles rétnak minden virága. És emlékszem a mogyoróbokor mögött a lövészárookra, még gízgaz sem takarta be a háború nyomát. A húsvéti tüzet évekig német gázálarcokból gyűjtötték. Az iskolában meg számon tartottuk, hogy H. Panni papája ottmaradt a

Donnál, hogy P. Borié meg eltűnt. Arról már nem beszéltünk, de tudtuk, hogy K. Mari édesapját elvitte az éjjel a nagy „fekete autó”. (Az ötvenes évek a határszélen egy fokkal sötétebbek voltak.)

Mindennek ellenére boldog volt ez a gyerekkor. Büszke voltam az apám okosságára, bátorságára és az anyám szelídségére, szépségére. A házunk, az apám tervezte Bauhaus-villa úgyszólván kőhajításnyira állt, dombon, a Rába fölött. Az udvarokon mindenütt sok-sok gyerek. Csak mi voltunk négyen, a szomszédságban öt, három, tíz. Sose tudtam elképzelni, hogy kevesebben legyünk, csak azt, hogy többen. (Azt pedig végképp nem, hogy a sors nekem majd nem ad gyerekeket.) A boldogságot nem lehet „bespájzolni”, ahogy Janikovszky Éva mondta, de azért nagy tartalékokra tehet szert az ember. (Azokból a karácsonyokból vagy negyven évig éltem. A gyönyörű porcelánbabámmal a harmadik nemzedék játszik. A tanítóm, Vidosfalvi Anna sírjánál hálásan gyűjtök gyertyát. Nem világszép királylányokról és sárkányokról mesélt, hanem Kréta szigetéről, ahol korábban élt. Az írásom képe ma is olyan, mint az övé.)

Nemcsak a háború és az ötvenes évek árnyéka vetítődött erre a gyerekkorra. Az emlékezet klipjeiben kis koporsók is megjelennek. A halál angyala difteritiszjárvány képében járt felénk (csaknem elvitte a kishúgom is), korcsolyázás közben jég alá került egy-egy gyerek, kit elsodort az ár, kit lehúzott az örvény. A ma habzó Rábában akkor még fürödtünk.

1953 februárjában a történelem vihara minket is elsodort a határszélről. Kitelepítettek bennünket, mint annyi más családot. „Elúzótt” a szülőhelyem, és azóta sem mondhatom, hogy hazavár. A szűkebb pátriám apám szülővárosa, Kaposvár lett. Ám mégis átmelegszik a lelkem, bárhol meglátom a Rábát, ha feltűnik a távolban a gotthárdi templomtorony, ha valakinek, aki onnan való, azt mondhatom, hogy „földiek vagyunk”. Móricz Zsigmond szerint tízéves korunkig minden fontos dolog megesik velünk, ezért itt abba is hagyta az élete történetét. Lehet, hogy velem is ott történt meg minden? Ott olvastam az első

könyvet, a gotthárdi barokk templomban csodálkoztam rá a szépre. Amikor abba az egyetlen vagonba berakhattuk „mindenünket”, a jóság valóságos mutatványa volt, ahogy néhányan segítettek, pedig bizonyára félték.

Amikor Kaffka Margit *Színek és évek* című regényéről írtam, szíven ütött a regény intonációja. Csendes, harangszós délutánokon leanderes tornácán „lapozgatja” a múltat a hősnő. Öreg és magányos. „Tavaszkor múltam ötven” – mondja magáról. De már mögötte van minden, amitől a pergő esztendőket életnek érezheti az ember. Nincsenek céljai, szándékai. Eljátszotta kiosztott életszerepeit. Bár néha maga is azt gondolja, korán van az, hogy így leszokjék a világ róla. Megsajnáltam, bár a vibrálóan izgalmas ifjúságáért irigyeltem is. Számomra negyven után lett igazán érdekes, eseményes az élet. Későn érő típus vagyok – mondhatnám iróniával. Addig szorongva készülődtem, várakoztam, és próbálgattam, ki is vagyok én.

Ha Esti Kornél villamosútjára gondolok, talán tovább ácsorogtam a megállóban, mint kellett volna. Nem mertem felugrani, felkapaszkodni is sokára. A kapaszkodósíjhoz nagyon nehezen fértem hozzá, és tekintetek se biztattak. „Aztán a lehetőségeim fokozatosan javultak.”

Könnyed és magabízó kamasz voltam, akinek mindenre volt ideje: festeni, zongorázni, újságot írni, biciklizni, úszni, merészeket álmodni és máig tartó barátságokat kötni. Egy magyarórai szereplés nagyobb esemény volt a gimnáziumban, mint egy egyetemi kiselőadás. A tanárunkat Zelenik Saroltának hívták. Sok-sok mesterem volt/van, máig keresem őket, és boldog vagyok, ha rájuk találok, de ő volt az első. Nem tudott elviselni egy kócos mondatot, egy kusza gondolatot. Lenyűgözően művelt volt. Szerettük, csodáltuk, tartottunk tőle, de nem akartunk hasonlítani rá. Csehovi lélek volt, a három nővér közül: Olga. Folyton elvágyódott, nem illett a világhoz, vagy a világ hozzá. Mi meg tele voltunk egészséges boldogságvággal.

Aztán szorongó, kapkodó huszonéves és harmincas lettem, aki mindig görcsben él, akiben ijesztően „ketyeg egy óra”, aki mindenkinek meg akar felelni, mintha bármikor vizsgázna. Mégpedig színjelesen. A doktori vizsgám idején úgy éreztem, földbe gyökeredzik a lábam, amikor Király István, Nagy Péter, Czine Mihály professzor urak talpig feketében bevonultak. Olyasmi lehettem, mint Karinthytól Steinmann, a grófnő. Vagy mint a Lázár-mese feketeterigója, aki pirosra, kékre, sárgára festi magát, hogy mindenkinek tessenek. Csak egyszer lázadtam: amikor egyetemi hallgatóként a világ ellenében férjhez mentem. Akiért ez történt, rég eltemettem. Egyik könyvemet (*A gyermekkönyvek titkos kertje*, 1998) ajánlottam az emlékének.

Magyar-könyvtárosi szakos diplomával a pályám első éveit könyvtárhoz kötődtek, aztán úgy beépültem egy vidéki főiskola/egyetem életébe Kaposváron, mint Kómives Kelemenné Déva várába. Minden ott történt meg velem. Rettegettem, hogy milyen nagy számokkal tudok mesélni erről. Csaknem negyven esztendőt töltöttem a katedrán (az utolsó órát is örömmel), negyed századon át voltam tanszékvezető, egy cikluson át főigazgató is (ez a tévedéseim történetébe tartozik). Teleírtam, szerkesztettem jó néhány könyvet. Megjelent több mint 250 tanulmányom, esszém, kritikám. Jó részük a gyermekirodalom köréből. Tele volt fölösleges mentetetőzésekkel az életem, hogy a gyermekirodalom „irodalom”, a gyerekkviers vers, a gyermekregény regény, csak gyerekkönyv pe-

dig az, ami szöveg nélkül is megél, meg arra való, hogy kifessék. Szabó Lőrinc, Kormos István, Weöres, Nemes Nagy Ágnes, Lázár Ervin hazájában el kéne pirulnia a papirosnak az efféle mentegetőzéstől, még ha a befogadó felől nézve van is mássága a gyermekirodalomnak. Úgy igaz, ahogy Kányádi Sándor írta: csak irodalom van, ahogy asztal. De van kisasztal a gyerekeknek, amit kicsit strapabíróbbra és cifrábbra csinálnak. És van olyan nagyasztal, amit a gyerek is felér.

Az elmúlt három évben egy olyan életműről írhattam könyvet az Osiris Kiadónak, amelynek tulajdonjogán meddő dolog vitatkozni, bár az egyes műveken már lehet. *A Hétfejű Tündér* mindenkié, *A hét szeretóm* csak a miénk, *A manógyár* meg a gyerekeké. Életem legfontosabb és legszebb feladata a Lázár Ervin-monográfia volt. A pályám ajándéka. Ó, hogy aggódtam, hogy befejezhessem! A széltől is óvtam magam, mint addig sohasem. S most, hogy kész, eszembe jut egy Lázár Ervinre emlékező Vathy Zsuzsa-novella, a *Paradicsommadár*: „Milyen hülyék vagyunk, panaszkodunk, hogy kifelé megyünk az életből, ahelyett hogy azt mondanánk, egy nehéz és fáradságos út végére értünk! Éljen! Hurrá!” S de szép lenne arról a bizonyos „villamosjáratról” a „végállomásnál” könnyedén lelépni, hogy mások észre se vegyék.

Sándor Kányádi

Büky László

nyelvész (Nagykanizsa, 1941. október 7.)

Apám asztalosmester, édesanyám adminisztrátor volt. Minthogy apámnak egy barátjával közös, számos alkalmazottal dolgozó asztalosüzeme volt, amelyet persze államosítottak a kommunista uralom idején, így én „egyéb” származási bejegyzéssel kezdek és végeztem a humán tagozatú gimnáziumot szülővá-



rosomban. Az 1956. évi forradalom után alaposan megrostálták a tanári kart, így a két költő tanár, Alaxa Ambros és Hules Béla és mások börtönbe kerültek, illetőleg állásukat veszítették.

Tanárunk volt Morvay Gyula, a Sarlós mozgalom neves személyisége is, aki prózát is írt; mindüket jegyezi az *Új magyar irodalmi lexikon*. Az akkor fiatal tanárok többsége később tisztességes szakmai rangot szerzett.

A gimnáziumban leginkább az irodalom érdekelt, már elsős koromban (rossz) tárcanovellákat, majd ver-

seket írtam a Zalai Hírlapba, később máshová is. Ördög Ferenc magyartanárom (aki a nyelvtudomány kandidátusa lett) ösztönzésére olaszt tanultam Raffaelli Rosina Rafaela (1893–1988)

irgalmas nővérnél (aki a tanár volt a Ranolder Intézet államosításáig, és aki egyetemistaként ismerte Radnóti Miklóst, később Babitscsal, Szabó Lőrincsel és másokkal is volt kapcsolata; Illyés Gyulának például ő mutatott be 1967-ben). Sajnos a sebtében szerzett olasztudásom, úgy lehet, nem egyenlítette ki az „egyéb” származás bélyegét. Megjegyzem: 1960 januárjában a KISZ-be is beléptem, anélkül ugyan csak kevés volt az esély az egyetemre jutásra – ősszel azután kikoptam belőle –, viszont sikerült Korpavár–Palinban (Nagykanizsa mellett) egy részben osztatlan általános iskolában állást kapnom. Itt tanítottam tizennégy évig magyart, történelmet, orosz és kémiát. Közben a pécsi tanárképzőn magyar-történelem, majd a szegedi bölcsészettudományi karon magyar szakon szereztem tanári oklevelet.

A nyelvészethez, pontosabban a stilisztikához voltaképpen a versírás vezetett el. A gimnáziumban óra alatt néhányan nemegyszer hexameterben leveleztünk (van, akivel néha ma is). Kitűnő osztálytársaim voltak: Salamon Konrád történész (az MTA doktora), Király István (PhD) kaposvári múzeumigazgató, Haba József (Magyar Szabványügyi Testület, főosztályvezető) és mind a többiek: matematikustól, kémikustól szülészorvoson és közgazdászon át zenetanár(nő)ig. Az érettségink ötvenedik évfordulóján egyöntetű volt a vélemény: életpályánk és munkavitelünk alapja-módja zömében a gimnáziumból ered. Osztálytársaimnak nyilván az egyetemi tanárok és az egyetemi élet is nevelője, alakítója volt, nekem ebben mint levelező hallgatónak nem volt részem.

A véletlen úgy hozta, hogy hárman is versíró süivölvények voltunk Nagykanizsáról a főiskolán, Pék Pállal és Takács Lászlóval a pécsi vonaton ismer-

kedtünk össze... Immár mindkettőjük szintén csak az *Új magyar irodalmi lexikon*ból ismerhető. Kapcsolatunkról, illetőleg verseskönyveikről többször írtam, különféle okokból lettek ők is képesítés nélküli nevelők, idővel mindhárman egyetemet is végeztünk. Bizonyos mértékig hatottunk és hasonlítottunk egymásra, az előbbre jutás szándékában feltétlenül.

Még palini tanár koromban, 1972-ben előadást tartottam a magyar nyelvészek II. nemzetközi kongresszusán, 1974-ben pedig közölte első cikkemet a *Magyar Nyelvőr*. Ugyanebben az évben hívott meg tanársegédnek az akkor József Attila Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének vezetője. A budapesti egyetemen doktoráltam 1976-ban, a nyelvtudomány kandidátusa 1984-ben lettem, 2002-ben elnyertem az MTA doktora címet, s 2003-ban habilitáltam a Szegedi Egyetemen.

Az ún. szocializmus összeomlása-kor kértek meg a magyar nyelvészeti tanszék vezetésére; tizenhat évig, 2006 közepéig dolgoztam ebben a tisztségben. Kétszer kaptam intézetvezetői megbízást, akkortájt hét tanszék: a két magyar irodalmi, a magyar nyelvészeti, a finnugor, az általános nyelvészeti, a néprajzi, valamint az összehasonlító irodalomtudományi alkotta az intézetet. Talán eredményemnek tekinthető, hogy a szegedi egyetemen a magyar nyelvészeti képzés általam kidolgozott tanrendje volt érvényben az eddig jószerével csak romlást hozó ún. bolognai rendszer bevezetéséig; hogy megindítottam a doktori képzést, hogy elindítottam két konferencia- és a hozzájuk tartozó kiadványsorozatot (*A magyar nyelv leírásának újabb módszerei* és *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei*). A tanszéknek egy ki-

vételével mindegyik jelenlegi oktatója hallgatóm volt, többségüket én vettem föl munkatársnak is, szakmai tevékenységükkel biztosítottak látszik a tanszék jövője.

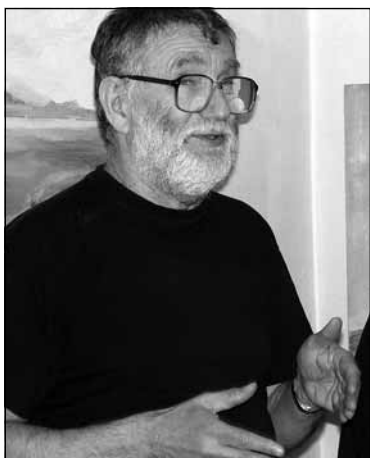
Saját munkáim legnagyobb része a stilisztika, a jelentéstan, a szövegnyelvészet, a nyelvművelés, a magyar nyelvtörténet területére tartozik, bár nem egy dolgozatom a diszciplínák határterületén van. Minden tudományágban a határterületek a legérdekesebbek – szokta mondani Károly Sándor (1920–1994), a kiváló nyelvtudós, akivel (és más, nemcsak nyelvész budapesti kollégákkal) sokszor volt (és van) szerencsém együtt utazni, mint-hogy nem lakom Szeged(é)ben, hetenként utazom oda Szentendréről, s a harminchat éves vonatkozás ebben a tekintetben nem haszontalan. Persze az is igaz, hogy így dolgozva és ráadásul (mondhatni) kívülről jöve a szakmába, nyilván nem vagyok a stíluskutatóknak eléggé stíluskutató, a szövegnyelvészeknek eléggé szövegnyelvész és így tovább. Sőt: mivel némelykor szépirodalmi művekről is írok ismertetéseket és nyelvi ismeretterjesztő cikkeket is, az előbbi sor bővíthető.

Egy életpálya sem független a családi háttértől, mégis talán itt és most elég ennyi: 1972-ben házasodtam meg, feleségem Szabó Lilla földrajz-rajz szakos tanár. Egy gyermekünk van, Büky Lilla, aki klasszikusbalett-művész.

Visszatekintve végül is úgy látom, nemcsak hátránya volt annak, hogy harminchárom éves koromig egy falusi általános iskolai tanári munkája mellett egy vidéki kisvárosban éltem. Lassan, akkortájt magam előtt is rejtve alakult ki bennem afféle késztetés, mint amilyenről Ady Endre írt: „De, jaj, nem tudok így maradni, | Szeretném magam megmutatni, | Hogy látva lássanak, | Hogy látva lássanak.” Azokon a költői nyelvre vonatkozó kutatásokon, amelyeket folytattam, bizonyos mértékig nyilván gondolkodásmódomnak lenyomata is rajta van a mellett a nyelvészetileg föltárható és igazolható rend és rendszer mellett, amely a költői nyelvhasználat sajátja. Ez talán azért van így – ha valóban így van –, mert a tudományos pályán és a kutatásban egyedül kellett boldogulnom – nem lévén senki tanítványa, nem lévén semelyik ún. iskola tagja, és nem lévén a rendszerváltozásig uralkodó párt tagja, aminek finom hatását immár nem érdemes taglalni. Tanulmányaimban bizonyára ez a lenyomat kevésbé értékes és időtálló, de szeretném hinni, hogy így is bizonyítja: a nyelvi jelenségek és csakis a nyelvi jelenségek kérdése volt az úr, s a kutatás csak cifra szolgálja...

László Bandy

festőművész (Budapest, 1941. október 8.)



Szokták kérdezni a tanítványaim: „Mióta rajzolsz, Bandy bácsi?” Szoktam válaszolni: „Hetven éve.” Pedig – ezek szerint – csak most leszek hetven. De ez egy jó kis kerek szám, van benne valami mágikus (l. 90. zsoltár!). Tény, hogy nem is olyan rég volt, hogy a fehér köpenyes néni az óvodában megrajzoltatott. Sokáig azt hittem, hogy a „korán megmutatkozó tehetségemre” volt kíváncsi, s csak mikor már én is tanultam olyasmit, jöttem rá, hogy pszichológiai tesztekkel rajzoltatott velem a néni, miután két gyereknek is bevertem a fejét az óvodában.

De hatévesen szemüveges lettem és gyáva. Csak rajzolni mertem. Így lettem karikaturista.

Ma is annak vallom magam, még ha már sok éve fel is hagytam a viccrajzolásal. A vicc a felszínen mozog, sokszor nem több a csiklandozásnál. A karikatúra szóban benne van a teher: a humor – az életnedv –, a lényeg súlyát keresi a karikaturista. Hogy ezt a lényegét kifejezzem, saját nyelvre volt szükségem, s a hetvenes évek végén – kissé a kor divatja szerint is – vizuális kutatásokba kezdtem. Talán számtantanári kalandzásaimnak is köszönhetően jutottam el ahhoz a térbeli rendszerhez, amit aztán „dobozgrafikának” kereszteltünk el. A „doboz” világában újra kell értelmezni a vonalak egymáshoz és a térhez való viszonyát, de egyáltalán a teret is, melyben folyamatos változások mennek végbe. Ez a sokdimenzióssá váló rendszer számomra jobban írja le a valóságot, mint egy pontosan megfestett tájkép. A később megismert káoszelmélet is engem igazolt és megerősített.

A „dobozolás” közbeni felismerések nemcsak a hagyományosabb rajzaimat gazdagították, hanem egy jelentősebb felismeréshez is vezettek: tanítani kell.

A „talentum” igazi kamatoztatása a tanítás. Több mint huszonöt éve tanítok képzőművészetet, s most már tudom, hogy szó szerint ez a *hivatásom*. Aki művészetet tanít, nemcsak mesterséget és technikát tanít, hanem alkot. Új, alkotó embert alkot a jövőnek.

Hetvenévesen már csak ezzel a jövővel érdemes foglalkozni.

Bikácsy Gergely

író, kritikus (Szécsény, 1941. október 9.)



Nagyon tetszik, hogy születésem napja Cervantes és Jacques Tati születésnapja. (Van dokumentum, mely szerint csak 2012 őszén leszek hetvenéves. Alig tudok dönteni, mindenestre kisiskolától kezdve a '42-esek osztályába jártam, és ezt nem érzem nagy bajnak.)

A Mérleg jegye állítólag könnyed, barátkozó természetű, szeretetre méltó emberre mutat – sajnos igazi mivoltomat aszcendensem inkább meghatározza: Skorpió. Kíváncsi vagyok, melyik Skorpió szereti repesve az életet (sőt, nagybetűvel: az Életet) – én biztos nem. Gyerekkoromra sem emlékszem idvezült mosollyal: sokat sírtam, és utáltam a gimnáziumot is. Azért nem nevezem néven, mert nemcsak a Rákóczit, egyetlen más gim-

náziumot sem szerettem volna. Az egyetem is nagyrészt iskola volt, mi más mondjak róla: mégis, Gyergyai Albertre nagy szeretettel gondolok.

Majd elfelejtem, hogy gyerekkoromban rajongtam a kaleidoszkópért, és ma is vágyom képeire. Később sok évig, sőt több évtizedig filmkritikus voltam. A filmeket szerettem, mert a moziban elbújhattam az élet elől, így hát a nemszeretem életben azzal foglalkoztam, amit mégis szerettem. Ráadásul nagy szerencsém volt, hogy épp a hatvanas-hetvenes években ülhettem naponta moziban és vetítőtkben, amikor a film (tán nagybetűvel) magasan fénylett, mint a Nap. Jókor voltam jó helyen, egy évig Párizsban is (Bresson, Antonioni, Tati, Fellini, Truffaut, Godard, Cassavetes, Jancsó). Abban is szerencsém volt, hogy ezt megírhattam a *Bolond Pierrot moziba megy*, majd a *Buñuel-napló* című könyvemben – azóta alig írok filmről, ha mégis, csak a régiokról. Ma már holdfénye sincs számomra a filmnek, a maiaknak.

Október kilencedikére kapok egy pompás kis írógépet, azzal majd megírom, milyen volt a kaleidoszkóp.

Bikácsy Gergely

Salamon Konrád

történész (Pécs, 1941. október 15.)



Magyarország háborúba sodródásának évében MÁV-állomáskezelő édesapám már a visszacsatolt Délvidéken szolgált, így 1944 kora őszen Zombor környékéről kellett hazamenekülnünk Zalaszentmihályra. Ezzel családom visszatért paraszti mivoltához, bár apám a továbbiakban is dolgozott a vasúton.

A háború és a megszállás borzalmi lassan véget értek, s a nagy család – nagymamám, valamint két lánya és két veje – gondoskodott a gazdaságról. Az újrakezdés bizakodásának azonban gyorsan véget vetett a kommunisták hatalomra jutása.

1948 és 1956 között, tehát a Rákosi-korszakban végeztem el az általános iskolát, majd 1956 szeptemberétől a nagykanizsai Irányi Dániel Gimnáziumban tanultam tovább.

A forradalom kitörése és győzelme az aggodalommal teli bizakodás rövid boldogságát jelentette a látástól vakulásig dolgozó, de középparaszti helyzete miatt folyamatosan megalázott családom számára. Jellemző, iskolázatlan édesapám arról kezdett beszélni nekem, hogy felnőttkoromban éppolyan szép lesz majd emlékezni ezekre a napokra, mint ahogy annak idején az 1848-as forradalom átélői is visszaemlékeztek. Ez volt az egyetlen eset, hogy apám így beszélt velem. November 4-e után visszatért a reményét vesztett emberek kedvetlen és kétségbeesett mindennapi küzdelme.

1960-ban érettségiztem, s felvettek az ELTE magyar-történelem szakára. Falusi indíttatásom hátránya – amit a gimnáziumban is éreztem – itt szinte fojtogatóvá vált. A ravasz politika azonban segített. A munkás-paraszt származásúak ajnározása a műveltségbeli hátrány felszámolása nélkül is megadta azt a magabiztosságot, ahonnan egyenes út vezetett a janicsárrá váláshoz. Nekem is csak az utolsó pillanatban sikerült letérnem erről az útról.

1965-ben kaptam diplomát. Rövid ideig tanítottam, majd a Dunaújvárosi Múzeum újkortörténész muzeológusa lettem. Itt alkalmam nyílt műveltségbeli hiányaimat részben pótolni s a kínálkozó janicsárkarrierre nemet mondani. Ez utóbbi következtében – 1971-ben – jobbnak láttam, ha más területen próbálok szerencsét, aminek lehetősége a sors iróniájaként a tudományos szocializmus oktatói állásában adatott meg. A budapesti bölcsészkar több lelkes hallgatója gyorsan észrevette alkalmatlanságomat, s feljelentésük alapján egy éven belül innen is eltávolítottak. Olyan nagy volt azonban e mindenütt kötelező tárgyban az oktatói hiány, hogy a történetek ellenére alkalmaztak a gödöllői egyetemen, ahol hat kemény évet töltöttem el, de a hallgatói feljelentések – akik közt III/III-as ügynök is volt – ottani működésemet is végigkísérték.

Időközben megnősültem, s ekkorra már mindkét lányunk megszületett, én pedig úgy gondoltam, hogy egy komoly téma tudományos feldolgozásával

teremttem meg a változtatás lehetőségét. 1971-ben tehát hozzáfogtam a népi falukutató mozgalom történetének a kutatásához, s 1977-re elkészíttem *A Márciusi Front* című kandidátusi értekezésemet, amit 1978-ban sikerült megvédenem annak ellenére, hogy a kijelölt bizottság két párttörténész tagja még a védés napján is igyekezett azt megakadályozni.

1978-ban sikerült végre megszabadulnom a tud.szoc.-oktatástól, és a Csepelre helyezett tanárképző főiskolára kerültem XX. századi történelmet tanítani. Ez a korábbiakhoz képest szinte felüdülést jelentett. Ekkor kezdődött tanári pályám érdemi szakasza is, s úgy gondolom, hogy egykori hallgatóim jelentős része nem tartja hiábavalónak az óráimon eltöltött időt.

A népi írók 1938 utáni mozgalmának részeként feldolgoztam az 1943-as szárszói tanácskozás történetét, amit annak negyvenedik évfordulójára, 1983-ban sikerült is a kecskeméti Forrás c. folyóiratban megjelentetni. A tanulmány nagy vihart kavart, s olyan korabeli nagyságok támadtak meg, mint Darvasi István főszerkesztő saját lapjában, az akkori Magyar Hírlapban, valamint Ránki György történész az Élet és Irodalomban. Ismét veszélybe került az állásom, mert ráadásul feljelentettek szamizdat irodalom terjesztéséért is. Végül az ügyet dorgálásokkal megúsztam, de kandidátusi fokozatom ellenére hosszú évekig tanársegéd maradtam.

1987-ben Bíró Zoltán meghívására részt vettem az első lakiteleki találkozón, ezt követően pedig tevékenykedtem mind az alakuló MDF-ben, mind a Magyar Néppártban, azzal a hiú reménnyel, hogy így talán sikerül megvalósítani a nemzeti erők minél szélesebb összefogását.

1989-ben megjelent a népi mozgalom 1938 és 1944 közti történetét feldolgozó monográfiám *A harmadik út kísérlete* címmel

1991 és 1993 között az MDF országos választmányának egyik ügyvivője voltam, de hamarosan rá kellett ébrednem, hogy a politika más típusú embereket igényel. E visszavonulásom viszont lehetővé tette, hogy a Nemzeti Tankönyvkiadó felkérésére megírjam a középiskolák negyedik osztályai számára a 20. század történetét összefoglaló tankönyvet, ami 1994-ben meg is jelent. Ezt a munkámat, amely – a tankönyvek közt máig egyedülállóan – önálló leckékben foglalja a határon túli magyarok történetével is, a tanárok többsége valódi rendszerváltó tankönyvként értékelte, mely szemléletében, nyelv- és fogalomhasználatában szakított a marxista-leninista felfogással. Ezt igazolta vissza a baloldal heves és szűnni nem akaró bírálata. A jobboldal kritikái és közírói viszont nem vettek tudomást sem a tankönyvről, sem az azt ért támadásokról.

E részleges visszhangtalanság ellenére folytattam munkámat, s megírtam Magyarország XX. századi történetének összefoglalását először a felsőoktatásban tanuló hallgatók, majd az érdeklődő olvasók számára. Közben elkészítettem az első világháborútól a trianoni diktátumig tartó időszak történetének áttekintését *Nemzeti önpusztítás* címmel, majd befejeztem a népi mozgalom 1944–1987 közti történetéről szóló akadémiai doktori értekezésemet, amit 2002-ben védtem meg, s ugyanez évben meg is jelent *A harmadik út küzdelme* címmel.

A felsoroltak mellett több tanulmányt és könyvrészletet is készítettem, majd 2009-ben megjelentettem *A magyar ezredforduló krónikája – 1989–2009* cí-

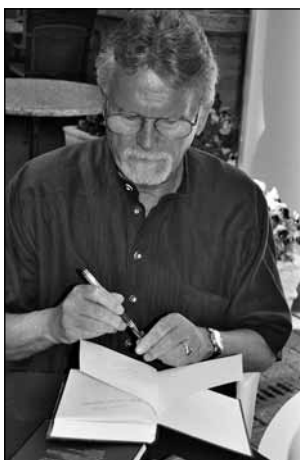
mű munkámat, amely a kommunisták bukásától a posztkommunisták bukásáig terjedő időszakot tekinti át. Érdemi figyelmet azonban – az előzőekhez hasonlóan – ez a könyvem sem keltett. Így pályámra hetvenévesen – hét unokám boldog nagyapjaként – a vanitatum vanitas bölcsességével tekintek vissza.

Jankovics Marcell

Jankovics Marcell

filmrendező, művészettörténész, könyvillusztrátor (Budapest, 1941. október 21.)

A nevemhez köthető munkák megtalálhatók a honlapomon. Itt jön a többi – amiből semmi sem lett... A jelentéktlenebbeket és azokat, amelyek kevés időmet rabolták el, mellőzöm. Továbbá azokat is, amelyeket nem akartam nyilvánosságra hozni, vagy amelyekből még lehet valami.



'64. Indul az első *Gusztáv*-sorozat. A 68 elkészült epizód mellett sok ötletünk nem valósult meg. Többet már képes-forgatókönyvi formában dobott vissza a stúdióvezető. (A legtöbb *Gusztáv*-film végleges képes-forgatókönyvét én rajzoltam, figuráit én terveztem.)

'65. A Balázs Béla Filmstúdió fölvesz a tagjai közé. A vezetősége azon helyben elutasítja két rövidfilmtervem képes-forgatókönyvét. Az egyiknek *A kalap* volt a címe. Különféle fejfedőkkel politizált, koronával, vaskalappal, (a Rákosi-féle) bőrféjjel. A másiból csak arra emlékszem, hogy egy kuktafazékfejű emberről szolt, s a gózról a fejében.

'66. Elutasítják *Ideálok*, *A kisautó*, *Minden zsáknak a maga foltját* című rövidfilmötleteimet.

'67. Nem kell *Most mi csináljak?* című rövidfilm-tervem. Nepp 5 perc *gyilkosság* című filmjének a mintájára tervezünk egy filmstílus-paródia sorozatot. Két szinopszist és egy képes-forgatókönyvet (*5 perc szex*) adok be, nem kell egyik sem. Gyerekeknek szóló sorozattervet adok be az ábécére, mintaforgatókönyvvel a C betűre, sa-

ját cicás verseimmel, figuratervekkel. Ez sem kell.

'68. Elutasítják *Az anyag története* című ismeretterjesztő rajzfilmsorozatam forgatókönyvét. Visszadobják *Dargay Vili és Bütyök* című katonasorozatához írt ötötletemet.

'69. Elutasítják az egész estés, *Gusztáv bárkája* című (Nepp-pel közös) filmtervünket. A képes-forgatókönyvön több hónapon át dolgozom – ingyen.

'70. Egy szimbolikus, társadalmi mondanivalójú rövidfilmsorozathoz öt szinopszist és egy képes-forgatókönyvet írok és rajzolok (*Kontaktus 1-5.*). Nem kellene. Rövidfilm-szinopszisaimat (*Ember a vízben! Nemek háborúja*) utasítják el.

'73. Politikai okból elutasítják A kolosszus című filmtervet.

'74. Indul a második Gusztáv-sorozat (52×5 perc). A vezetőrendezője vagyok, de a megrendelt szinopszisaiból a stúdióvezető egyet sem fogad el. Néhány cím közülük: *Majd Gusztáv! Gusztáv takarékos, Gusztáv az árral (úszik), Gusztáv szűken, Gusztáv csuklik, Gusztáv univerzális, Gusztáv rendel.*

'76. Elutasítják a *Sic itur ad astra* című négyrészes rövidfilmtervet és *A tetejetlen fa* című egész estés filmtervet.

'77. Nem fogadják el *Az égig érő fa, Tündérszép Majlona, A királykisasszony megszabadítása* című változatokat sem (helyettük készül el a *Fehérlófia*). Elutasítják *Erysichton* című rövidfilmem képes-forgatókönyvét.

'84. Az MTV fölkérésére megírom és megrajzolom egy *Biblia*-sorozat mintaforgatókönyvét. A megrendelő klerikálisnak találja, nem kér belőle. Szerzek egy külföldi támogatót. Megírom a *Biblia*-filmsorozat tizenhárom forgatókönyvét (25-25 percesek), elkészül hét epizód képes-forgatókönyve, ezernél is több figuraterve. A megrendelő lelép menet közben. Az előzetes és egy epizód (*Teremtés*) valósul meg.

'85-ben öt elutasított rövidfilmtervvel dicsekedhetem (*Elysium, Emberkert, Profán kálvária, Évszakok, A Brown-féle mozgás*). Az *Évszakok*-hoz képes-forgatókönyvet is készítettem.

'86. Elutasítják *Teremtés* című egész estés mozaikfilmtervet.

'89 előtt. Szinopszist írok *Rejtő A három testőr Afrikában* című könyvéből, a figuratervekkel együtt elutasítják. Nepp József *Orfeusz az alvilágban* című filmtervéhez készíték figuratervet. A filmből nem lesz semmi. Figura-

terveket rajzolok Ternovszky Béla *Pizkos Fred, a kapitány* című egész estés filmtervéhez. Ez sem valósul meg.

'89–90. Dömölky János a televízió művészeti igazgatójaként műsorterveket kér tőlem, ezek közül több mint egy tucat nem valósul meg. Egyik utóda, Görgey Gábor, megismétli a fölkérést, de minden műsortervet visszadobja.

'93. Az MTV-nek forgatott 13 részes, *Zodiákus* című ismeretterjesztő sorozatot ki szeretném egészíteni 52-re. Elkészülnek a szinopszisek. Nem kell a tévének.

'94. Mivel a *Tragédia* támogatása akadozik, benyújtom egy régi rövidfilmtervet (*Vízi zene – Feloldódás*). Kapnék rá pénzt, de inkább a *Tragédiát* folytatom.

'95. Turányi Gábor, az Expó 96 magyar pavilonjának díjnyertes tervezője fölkér a pavilon szellemiségének, berendezésének, programjának megtervezésére. A munka elkészül, de az expót a kormány lemondja.

'96. Megpályázom a Duna Tv elnökségét. A pályázatomban kell, én nem.

'97. Az MTV-vel két műsorra szerződöm. Az egyik nevezetes Györgyökről szól, a másik a farsangról és a bójtról a festészetben, *Hűségok hűsága* címmel. Egyik sem valósul meg. A Zsolnay Porcelángyárral szerződöm „6 db bögre színes dekortervére”. A felhasználó nem a megfelelő színvonalon kivitelezte a terveket, ezért a gyártásuk sem indul be. A Walt Disney Feature Animation meghív a *Kingdom of the Sun* egész estés filmjéhez a prólógus kitalálására és megtervezésére, melyet Roger Allers, *Az oroszánkirály* rendezője rendez. A rendezőt menet közben kirúgják, a film sztorija teljesen megváltozik. Gálánsan kifizetnek, de a munkámnak egy nyoma marad: nevem a vége-főcímen.

'05. A Buffalói Egyetem egy magyar diákján keresztül fölkér, hogy írjak angol nyelvű ismertetést Magyarországról a világ országait bemutató kiadványukba. A munkát elvégzem, de az egyetem packázik velem, ezért a szöveg (és a képanyag) végül kimarad a kötetből.

'07. Csonka Erzsébet, régi szerkesztőm fölkér *A Szent Koronáról* készítendő sorozat műsorvezetőjének. Három hónapi kutatás, gyűjtés, színpopszisok gyártása után közli, hogy nem egyezik az elképzelésünk, más-sal fog dolgozni. (A sorozat elkészült.)

'08. *Szent Mártonról* készült tévéfilmem forgatókönyvére nem kapok pénzt.

'09. '79-es *Imágó (Arcmás)* című rövidfilmtervem megvalósítása most vált lehetővé technikailag (számítógéppel). A képes-forgatókönyvet az MMK animációs szakkuratóriuma pénzhiányra hivatkozva elutasítja.

'10. Még a *Tragédia* végére sem tettem pontot...



Csikos Sándor

színész (Karcag, 1941. október 28.)



A főiskola kollégiumában, a hatodik emelet háromban, Kozák Andrissal és Juhász Jácinttal nagyon sokat beszélgettünk arról, hogyan is kerültünk a főiskolára. Mint hasonló származású vidéki gyerekek, valami lázas önkeresés során olykor gyötrődve, olykor ironikusan elemezgettük, mi készítetett bennünket arra, hogy a színészi hivatást válasszuk.

Számomra ma is meghatározó annak a világnak az értékrendje, egyszerűsége, puritán erkölcsisége, amelyben Karcagon felnőttem. Meghatározta a sorsomat, hogy apám az akkori kispárt parlamenti képviselője volt, 1946-ban választották meg. Aztán a történelem hengere átgázolt rajtunk: vagyonunkat elvették, kilakoltattak bennünket. Apámat elvitték a rendőrök, és '56-ban ez történt velem is. Azzal nem dicsekedhetem, hogy megverték, de éjszakákat töltöttem a rendőrségen.

Apám jó kedélyű, nyitott, nagyon kedves ember volt, amatőr szinten jó hegedűs és oszlopos tagja a helyi színházi körnek. Én sajnos nem láttam őt színpadon, csak édesanyám elbeszéléseiből tudom, hogy élőképeket, népszínműveket adtak elő. Karcaghoz kötődik első szereplésem élménye is: az általános iskolában Gerébet játszottam *A Pál utcai fiúk*ban. Édesanyám sokat mesélt, de rengeteg történetet hallottam a nagyapámtól meg a szomszédoktól, így az öreg Fülöp Mihály bácsitól is. Az olasz hadszíntér eseményeiről tőle hallottam,

az erdélyi hadszíntéren történekről pedig a nagyapámtól. Ők voltak a jól mesélő dajkák, meg Ilona, a pesztrám.

Volt egy guminyomdám, amivel november negyedike után röpcédulákat nyomtattunk néhány osztálytársammal. Mindnyájunkat felelősségre vontak, de egyedül engem rúgtak ki a gimnáziumból, ugyanis a karcagi párttitkár nem bocsátotta meg egykori riválisának, apámnak, hogy pártjával együtt vereséget szenvedett az 1946-os választásokon. Az ország összes középiskolájából ki akartak tiltani, de szegény anyám addig szaladgált-rimáncodott, míg végül csak a karcagi gimnáziumból tanácsoltak el. Szerencsére egy hónap múlva folytathattam a tanulmányaimat.

A Fazekas gimnáziumban a tartalmas diákélet része volt a színjátszás. A gimnázium utolsó évében olyan sikerem volt, hogy mindenki arra biztatott: jelentkezsek a főiskolára. A vizsgám sikerült, ám a főiskola újabb jellemzést kért... Csak szeptemberben tudtam meg, hogy mégsem vagyok főiskolás. Dőry Virággal, Ernyei Bélával, Farkas Gabival együtt egy évvel később nyertem felvételt. Nagyon jó osztály volt a miénk, azon kevés főiskolai osztályok egyike, amelyből mindenki a pályán maradt: Almási Éva, Balogh Zsuzsa, Csomós Mari, Dániel Vali, Harkányi János, Horváth Laci, Juhász Jácint, Kozák Andris, Szabó Éva, Szersén Gyula, Szilágyi Tibi és jómagam.

Sokféle nagy egyéniséggel találkoztunk, de rám leginkább Gábor Miklós hatott és az a fajta színjátszás, amelyet ő képviselt. És figyelhettük Pécsi Sándort és Tolnay Klárit. Szerencsének tartom, hogy a Madách Színházban lehettünk színinövendékek, nagyon sokat tanultunk ott a színészetről. Magam is majd húsz éve tanítok, számos már országos híré színész van, akik az Ady gimnáziumból kerültek a főiskolára és a pályára.

A pályát az egri Gárdonyi Géza Színháznál kezdtem, majd egy évvel később – társulati összevonást követően – a Miskolci Nemzeti Színház tagjaként folytattam. Családias, úgymond romantikus színházi közeg volt, kiváló színészekkel. Lendvay Ferenc igazgató-rendezőtől nagyon sokat tanultam; ő a hagyományos, elemző, realista színház kiváló ismerője volt. Barátsága Németh Lászlóval azt is jelentette, hogy igényességéhez nem fér kétség. A színház a hatvanas években nagyon fontos volt a diktatúra számára, ugyanakkor ellenzéki alapállásba kényszerült, de nem harci barikád volt, hanem olyan, ahonnan üzeneteket lehetett küldeni.

Pályám 1969-től 1972-ig tartó időszaka elsősorban az előadó-művészeté. Az Irodalmi Színpadhoz szerződtek, költői esteknek voltam közreműködője. Minden nehézségével együtt nagyon szép korszaka ez az életemnek. A szakmát illetően viszont ma is úgy vélem: elvesztegetett évek ezek. Budapestről diákkorom városába, Debrecenbe tértem vissza, s egy Győrben töltött évadot kivéve 1984-ig a Csokonai Színház tagja maradtam. Amikor 1972-ben egy nem színházi közegből lekerültem Debrecenbe, nagyon sokat küszködtem azért, hogy elfogadtassam magam. Aztán az idők során a kisebb-nagyobb sikerek adtak valami önbizalmat, megerősítették bennem az elhatározást, hogy mégiscsak tovább kell lépnem. Sokat jelentettek számomra azok, akiknek a szavára adtam, akiknek az ítéletében megbíztam. Ruszt József vagy Lengyel György nemcsak a szereplőt látta a színészen, hanem az embert is, és ez rendkívül fontos.

Nagy élmény volt még a Németh László drámaival való találkozás. Játsoztam Maculáno pátert Nyíregyházán és (másik rendezésben) Debrecenben. Szi-

geti András és Héjja Sándor voltak a partnereim. Debrecenbenben játszottam Széchenyit. Nagy feladat és gyönyörűség volt megbirkózni Németh veretes nyelvezetével. Nagyon szerettem élő szerző darabjában játszani, számomra ez mindig különleges élmény. A *Régimódi történetet* valósággal élő múlttá varázsolta Szabó Magda jelenléte. A Kölcsey Ferenc Művelődési Központ preszójában beszélgettünk, átellenben, a mostani Bethlen utcán három nyárfa állt. Egyszer csak azt mondta Magda: „Látod, e mögött a három nyárfa mögött volt Majthényi Béla bácsiék háza.” S ezzel a darabbeli szituációt mintegy letet-



A *Sodrásban* című filmben Kozák Andrással

te a földre. Minden Szabó Magda-darabban játszottam Debrecenben, egyet rendeztem is (a *Kígyómarást*). Szabó Magdával – talán nem tűnik tolakodásnak – nagyon jó kollegiális viszonyban voltam, ahogyan Hubay Miklóssal, Szakonyi Károllyal is. Debreceni éveim egyik legmaradandóbb szerepélménye a Dürrenmatt-féle *János király*. Kétféle önálló műsorral is jártam az országot: egy magyar összeállítással és egy Villon-esttel. Nyíregyházi korszakom kezdetén, még vendégként játszottam el a

Móricz Zsigmond Színházban az *Oszlopos Simeon* főszerepét. A magánéletem akkoriban nem úgy alakult, ahogy szerettem volna: szerelmi csalódásaim voltak, apám halála után anyám egyedül küszködött, én meg vándoroltam az országban egyik színháztól a másikig. Sarkadi két befejezést írt az *Oszlopos Simeon*hoz: az egyikben meghal Kis János, a másikban elviszik a mentősök. Mi az utóbbi változatot játszottuk: életre volt ítélve.

Pályám legszebb ajándékának máig Ratkó József *Segítsd a királyt!* című drámájának főszerepét tartom. Sajátos légkör teremtődött, hiszen először voltunk részesei egy darab születésének, méghozzá egy izgalmas korban, amikor már nem lehetett eltitkolni, hogy a rendszer eresztékei recsegnek-ropognak, hogy változás van készülöben. 1984-ben már, ha nem is expressis verbis, de megfogalmazhattuk a rendszer kritikáját, azon a bizonyos titkos nyelven, összekacsintva a közönséggel. Nagyon jellemző, hogy a *Segítsd a királyt!* bemutatójának hírére mennyire megrettent a helyi pártvezetés, az illetékesek nem mertek a maguk nevében dönteni, elszaladtak Pestre, ott fejbólintást kaptak, s csak ezután játszhattuk el a darabot. Egyébként, mint kiderült, jelentősen gátolta a darab utóéletét, hogy a Romhányi László-féle Jurta Színházban is eljátszották. Sokan úgy értelmezték akkor, mint valami hipernacionalista mellveregetést, és elkönnyeltek, hogy nem lehet jó, mert abban a színházban ment. Azt hittem, megérdemel annyit, hogy a Nemzeti Színház elővegye és a korhoz igazítva felújítsa.

2009 októberében *Lucifer tragédiája* címmel megvédtem DLA-dolgozatomat.

Vidéken vannak bizonyos előadások, amelyek meghatározzák a színház arculatát, és vannak olyanok, amelyeket teljesíteni kell. A nézeteltérések ellenére sikerült megőriznünk a Móricz Zsigmond Színház sajátos szellemiségét, és sok értékes előadást hoztunk létre. Az igazgatás nekem sohasem hatalmat, hanem erkölcsi és szakmai felelősséget jelentett, tisztességgel csináltam végig azt a három évet.

Nagyon sok érdekes emberrel hozott össze a sors, olyanokkal is, akik az élet más területén dolgoznak. Keresem a titkot, hogyan keveredtem erre a pályára, de csak azt tudom mondani, hogy valami megmagyarázhatatlan erő irányított, amikor a színészetet választottam. Sokat köszönhetek a közegnek, amelybe beleszülettem: apámnak, aki bár korán meghalt, életével példát mutatott, édesanyámnak, aki egy időben törlők szegéséből tartott el bennünket, bátyámnak, aki többszöri egyetemi elutasítás után lett teológushallgató, s ösztöndíjából mindig adott haza nekünk, és nagybátyámnak, dr. Sántha József orvosnak, akitől havonta kaptam egy kis zsebpénzt, hogy főiskolásként meg tudjak élni. Nagyon keserves volt az indulás: hideg albérleti szobák, színészházak, hánykódás, átvirrasztott éjszakák. De ha a nehézségeket számba veszem is, azt kell mondanom, hogy kegyes volt hozzám a Jóisten, mert áttemelt a legveszedelmesebb korszakokon.

(Péterffy Gabriella interjúja nyomán)

Ez a riport Pesten készült, amikor a Várszínházban játszottam Lucifert Garas Dezső helyett kb. nyolcvan előadáson (az ezeröttszázadikon is!). Előtte Debrecenben negyvenszer játszottam Lengyel György rendezésében. Azt hiszem – Gyenes László után, aki négyszázszor játszott – mindenképpen dobogós vagyok az előadásszámot tekintve.

Dózsa Imre

balettművész (Budapest, 1941. november 9.)



A testbe zárt lélek a táncoló testen keresztül láthatóvá válik. A táncos a legtökéletesebben – a Teremtő által – megalkotott „hangszert”, az emberi testet használja gondolatai, érzelmei kifejezésére. Ez ad a táncművészetnek egészen különleges helyet a művészetek között.

Azt csinálom és mindig is azt csináltam, amit szeretek. Elégedetten élek. Amióta eszmélek, a tánc meghatározta életemet. Édesanyám testvére balerina volt, ez a világ gyerekkorom része lett és mágnesként vonzott. Nem volt kétséges, hogy ebben a varázslatos, izgalmas, titokzatos világban képzelem el a jövőmet.

Amikor belefogtam, csak annyit éreztem: iskolát váltottam. Csupán néhány hónap múlva döböntem rá, hogy mibe is kezdtem voltaképpen! Kemény, kérlelhetetlen napirend szabályozta mindennapjaimat. De élveztem a kihívást! Azt, hogy mindennap egy kicsit – de talán mérhetően, láthatóan – túl kell haladnom tegnapi